

УДК 378.022

ІЗ ДОСВІДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ВИПУСКНИКІВ ШКІЛ

В.А.Петрук, Н.В.Ляховченко

Анотація. У статті розглядаються проблеми професійної орієнтації випускників шкіл, подано досвід професійно-орієнтаційної роботи ВНЗ та пропозиції щодо її удосконалення.

Ключові слова: професійна орієнтація, випускники шкіл, професійно-орієнтаційна робота

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы профессиональной ориентации выпускников школ, представлен опыт профессионально-ориентационной работы вуза и предложения по ее усовершенствованию.

Ключевые слова: профессиональная ориентация, выпускники школ, профессионально-ориентационная работа.

Summary. The article deals with the vocational orientation of school-leavers, the experience and vocational orientation of the university and suggestions for its improvement.

Key words: vocational training, high school graduates, vocational orientation work.

Актуальність дослідження. Професійна орієнтація випускників шкіл була і залишається одним із важливих завдань освітнього процесу. В нинішніх соціально-економічних умовах вищим навчальним закладам необхідно вирішувати низку пріоритетних завдань, спрямованих на залучення до навчання студентів, а саме: професійна орієнтація учнів шкіл в умовах наявної в країні демографічної ситуації; підготовка випускників шкіл з предметів, що необхідні для вступу до ВНЗ, зусиллями структурних підрозділів довузівської підготовки; первинна адаптація до нових умов навчання майбутніх студентів; формування привабливого іміджу вищого навчального закладу.

Аналіз наукових досліджень з даної проблеми. Ґрунтовний внесок у дослідження різних аспектів професійної орієнтації внесли такі вчені, як Т.Н.Афанасьєва, Р.С.Гуревич, Н.С.Пряжніков, А.Д.Сазонов, І.С.Кон, Є.А.Климов, П.А.Шавір, Н.В.Проданова, Е.М.Павлютенков, Н.Н.Чистяков, Б.О.Федоришин та інші.

Сучасні соціально-економічні умови в Україні суттєво змінюють підхід до процесу профорієнтації та професійного самовизначення випускників шкіл, орієнтують молодь на активний пошук інноваційних умов для вибору майбутнього фаху. Вивчення профорієнтації і професійного самовизначення важливе для розробки ефективної молодіжної політики, як на державному рівні та на рівні окремого регіону чи міста, так і на рівні окремого навчального закладу.

У соціології побутує ідея соціально-професійної орієнтації, що пояснює зумовленість вибору професії не стільки орієнтацією на ту чи іншу професію, скільки спрямованістю особистості на бажаний для себе соціальний статус у суспільстві, на пошук шляхів його досягнення за допомогою обрання для цього певної професії [1]. Таким чином, якщо професійна орієнтація визначається як діяльність з підготовки молоді до вибору професії, то соціально-професійну орієнтацію можна також коротко визначити як підготовку молоді до вибору професії і свого місця в суспільстві.

Життя показує, що профорієнтаційна робота в Україні здебільшого проводиться безсистемно, випадково. В результаті цього професійне самовизначення випускників шкіл здійснюється стихійно. Незнання суті професійної діяльності і, відповідно, незадоволення від отриманої спеціальності є одною з причин низької продуктивності праці та подальшої зміни трудової діяльності. Про низьку результативність профорієнтаційної роботи з випускниками шкіл свідчать *суперечності*, що пов'язані з професійним самовизначенням випускників: між їхніми схильностями, здібностями і вимогами

професії, якою хочуть оволодіти молоді люди; їхніми бажаннями і реальними можливостями працювати за обраним фахом.

Метою статті є бажання поділитися багаторічним досвідом профорієнтаційної роботи ВНЗ та пропозиціями щодо її удосконалення.

Досвід професійної орієнтації випускників шкіл. Термін «профорієнтація» розвивається відповідно до змін в уявленнях суспільства про мету, задачі, методи, форми і сутність профорієнтації. Існує багато дефініцій цього терміна. Проте які б означення не давались поняттю «профорієнтація», зрозуміло, що всі вони пов'язані з діяльністю, яка визначає вибір професії.

В умовах стрімкого розвитку ринку освітніх послуг актуальною проблемою є проблема працевлаштування молоді після закінчення нею навчальних закладів. Звичайно, ця проблема зумовлена не лише спадом економіки, відсутністю робочих місць, але й недостатньою інформованістю випускників шкіл про сутність професій, що, в кінцевому результаті, призводить до помилкового вибору майбутньої трудової діяльності.

Результати анкетування випускників шкіл засвідчують, що, навчаючись в останніх класах середньої школи, 75 % респондентів не мають чіткого уявлення, ким вони хочуть стати, а головне – чому. Провідним мотивом вибору професії для більшості випускників є престижність професії, а не потреби ринку праці. Досвід роботи з випускниками шкіл показує, що більшість з них під впливом різних факторів обирають майбутню спеціальність, яка є привабливою зовні (рівень заробітної плати, назва, престижність, приклад успішних фахівців справи, імідж установи і т. ін.).

Дослідники з питань професійного самовизначення (В. М. Ведерников та О. Б. Владимірова) проранжували фактори, які впливають на вибір професії випускниками шкіл: позиція членів родини; ВНЗ, які розташовані в місці проживання; позиція друзів; престиж; позиція вчителів; інформованість; особисті професійні плани; здібності та схильності. Вони підкреслили, що чим вище розташований фактор, тим більший вплив він має. Таким чином, власні здібності та схильності майже не враховуються при виборі професії [2].

Більшість молодих людей, обираючи професію, не враховують і деякі соціальні обставини. Насамперед, актуальний соціальний попит на ту чи іншу професію, а також прогноз динаміки попиту на професіоналів у майбутньому. Вибір професії, що ґрунтується на поняттях престижності, згодом часто обертається розчаруванням. Особливо прикро, коли це відбувається вже після отримання диплому про вищу освіту. Перенасичення ринку праці випускниками ВНЗ з юридичними та економічними дипломами призводить до того, що для випускників ВНЗ таких спеціальностей немає вакансій, і вони змушені працевлаштовуватись за будь-якою іншою, часом і некваліфікованою, спеціальністю. Така ситуація завдає величезних збитків не лише молодим людям, але і державі загалом. Адже підготовка кваліфікованого працівника коштує досить дорого. Розрахунки, проведені на основі даних Міністерства освіти і науки України, свідчать, що через відсутність дієвого механізму державного замовлення країна щорічно втрачає близько 1,5 млрд. грн. на підготовку спеціалістів у вищих навчальних закладах III і IV рівнів акредитації [3, 4].

Нам вважається цікавим і, сподіваємось, буде корисним досвід профорієнтаційної роботи Вінницького національного технічного університету (ВНТУ), який є одним із найпотужніших вишів у Подільському економічному регіоні. Він здійснює підготовку фахівців з 32 спеціальностей за 22 напрямками підготовки. Важливим чинником якості підготовки фахівців є формування якісного контингенту студентів 1-го курсу.

Якісний склад студентів залежить від якісного складу абітурієнтів, які вступають на навчання до університету. Тому ще до початку вступної кампанії у ВНТУ активно проводиться профорієнтаційна робота, яка впливає на вибір випускників середніх навчальних закладів для подальшого отримання вищої професійної освіти. Основою ефективного і якісного поповнення ВНТУ студентами є профорієнтаційна робота серед майбутніх абітурієнтів. За багато років в університеті склалась чітка система профорієнтаційної роботи.

Кожного року комп'ютерний інформаційно-видавничий центр ВНТУ друкує матеріали профорієнтаційного змісту, а саме: листівки, які містять інформацію про університет, інститути і спеціальності; правила прийому; часопис ВНТУ «Імпульс» тощо. Протягом року щомісяця безкоштовно розсилається часопис ВНТУ «Імпульс» в усі школи міста і області; зміст видання формується таким чином, щоб випускник школи, ознайомившись з ним, захотів стати студентом ВНТУ, а його батьки – віддати свою дитину на навчання до університету. Навесні всі школи отримують правила прийому. Крім того, кожний бажаючий може отримати безкоштовно правила прийому і в самому університеті, а також отримати кваліфіковану консультацію від працівників приймальної комісії. Представники університету постійно виїжджають у школи Вінниці і Вінницької

області на зустрічі з учнями 10–11 класів і проводять бесіди. У своїх бесідах викладачі надають випускникам таку інформацію: загальні відомості про професію, де і в якій галузі застосовується професія, виробничий зміст професії, місце і роль професії в науково-технічному прогресі, її перспективність, предмет, засоби праці, зміст і характер трудової діяльності, загальні і спеціальні знання, зв'язок з іншими спеціальностями, а також вимоги до людини, яка бажає оволодіти тією чи іншою спеціальністю.

Виступи провідних учених, директорів інститутів, деканів факультетів, завідувачів кафедр університету можна побачити та почути на телебаченні, по радіо і на сторінках газет. Крім того, корисну інформацію абітурієнти одержують із сайту університету в Інтернеті. Велику роль відіграє участь представників університету в «Ярмарку навчальних закладів Вінниччини», який проходить під патронатом обласного центру зайнятості, участь у профорієнтаційних зустрічах на засіданнях дискусійного клубу «Обери себе» та на запрошення голів районних державних адміністрацій [5].

Під час проведення приймальної кампанії кожний профільний інститут оформляє стенд, де наводиться найбільш цікава інформація про життя інституту, провідних учених та їхні досягнення в науці. Під час прийому документів бажаючі можуть проконсультуватись у провідних викладачів університету, які присутні в момент подачі абітурієнтом документів на вступ.

Система університетської профорієнтаційної роботи і відбору абітурієнтів включає також профорієнтаційну роботу факультетів та випускних кафедр, яка характеризується більш глибоким ознайомленням абітурієнтів з майбутньою професією. Головним аспектом такої роботи, на наш погляд, є систематична робота з випускниками, яка може змінити їхнє ставлення до так званих «непрестижних» професій. Ефективність роботи підвищується з представленням абітурієнтам нових сучасних технологій, які запроваджуються в усіх сферах діяльності. Наприклад, робота за спеціальностями інженера-будівельника, інженера-механіка, інженера-електрика в наш час потребує знання комп'ютерного проектування, отже оволодіння такими професіями передбачає високу комп'ютерну грамотність.

Важливу роль у профорієнтаційній роботі відіграє створений у ВНТУ *Головний центр довузівської підготовки (ГЦДП)*, в структурі якого працюють підготовче відділення, 8-місячні підготовчі курси та заочна фізико-математична школа, де навчаються учні 10–11 класів і ті випускники минулих років, яким не пощастило вступити до університету з першого разу. В процесі навчання майбутні абітурієнти мають можливість не тільки покращити свої знання, але й отримати максимально ґрунтовну інформацію щодо соціальної, економічної та психологічної сторін різних спеціальностей, оцінити переваги і перспективи кожної з них, можливість працевлаштування та статус на ринку праці. До речі, проведений нами аналіз (рис. 1) показує, що довузівська підготовка при навчальних закладах є дієвим засобом професійної орієнтації та розв'язання проблеми набору студентів.

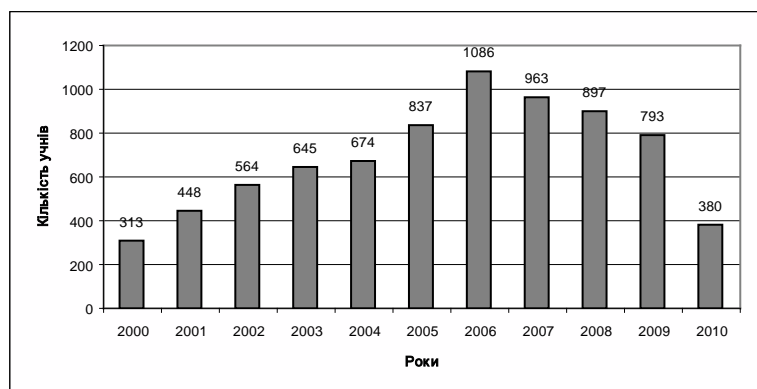

Рис. 1. Кількість слухачів ГЦДП, які перед вступом до ВНТУ пройшли підготовку в різні роки

Однак, як бачимо з діаграми, починаючи з 2007 року спостерігається зменшення кількості слухачів ГЦДП. Це пояснюється змінами в Умовах прийому до вищих навчальних закладів України і вступом до ВНЗ виключно за результатами зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників закладів системи загальної середньої освіти.

Крім того, в ці роки було скасовано пільги для вступу тим абітурієнтам, які навчались в ГЦДП, і частина слухачів, які розраховували вступити до ВНТУ поза конкурсом, відмовились від отримання додаткових освітніх послуг.

Результати зарахування свідчать, що контингент студентів 1-го курсу від 50% до 82% у різні роки формується із слухачів структурних підрозділів Головного центру довузівської підготовки. Це

підтверджує підвищення рівня профорієнтаційної роботи, яка має за мету спрямовувати абітурієнта саме в обраний вищий навчальний заклад, що знижує ймовірність випадкового вибору майбутньої професії.

Важливою особливістю підготовчого відділення, починаючи з 2009 року, є поєднання навчання з освоєнням робітничої професії за програмою профтехучилища.

Висновки. За останні роки змінився перелік професій, що їх обирають випускники шкіл. Як правило, це професії, що виступають засобом досягнення бажаного способу життя. Це свідчить про те, що профорієнтація не досягає своїх цілей – формування в учнів професійного самовизначення, відповідного індивідуальним особливостям кожної особи і потребам суспільства в кадрах.

Отже, професійна орієнтація є важливою складовою процесу визначення абітурієнтами майбутньої професії, оскільки наслідки помилкового вибору позначаються двояко: одна галузь отримує некомпетентного працівника, а інша – недоотримує грамотного фахівця. Зміни в суспільно-економічному житті нашої країни, впровадження та становлення ринкової економіки, демократизація суспільства, підвищення вимог до загального розвитку особистості та фахової підготовки – це далеко не всі компоненти сучасного життя, з якими після закінчення школи стикається молода людина. Ми згодні з Т.В.Становською, що вчасний та правильний вибір старшокласниками майбутньої професії допоможе вирішити в майбутньому проблему безробіття [6]. Збільшені вимоги сучасного виробництва до рівня професійної підготовки кадрів гостро актуалізують проблеми професійної орієнтації молоді, оскільки професійні наміри значної частини випускників шкіл найчастіше не відповідають потребам економіки держави в кадрах певної професії.

Тож, на наш погляд, організована і реально діюча система професійної орієнтації, *що обов'язково має структуру довузівської підготовки при ВНЗ*, може стати гарантом соціальної захищеності молоді, яка вступає на шлях професійного самовизначення. *А освоєння робітничої професії за програмою профтехучилища в процесі довузівської підготовки технічних ВНЗ* надасть можливість абітурієнтам упевнитися в правильності вибору майбутньої спеціальності. В результаті організації роботи з професійної орієнтації науково-педагогічними кадрами вищих навчальних закладів зміщується акцент із загального знайомства зі світом професій на конкретні варіанти вибору, що робить процес вибору професії старшокласниками більш ефективним.

Література

1. Добровольська Л. П. Фаховий відбір абітурієнтів педагогічного вузу: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Лариса Пантеліївна Добровольська. – Запоріжжя, 2001. – 231с.
2. Ведерников В. М. Проблема осознанного профессионального выбора выпускниками школ [Электронный ресурс]: Третья Всероссийская научно-практическая интернет-конференция «Спрос и предложение на рынке труда и рынке образовательных услуг в регионах России». / В. М. Ведерников, О. Б. Владимирова. – Режим доступа: <http://labourmarket.ru/conf3/reports/vedernikov.doc>
3. Ніконова Л. Небезпека стихійного вибору [Електронний ресурс] / Лариса Ніконова // Міжнародний суспільно-політичний щотижневик «Дзеркало тижня». – 2002. – № 23. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/3000/3855/35129/>
4. Тимошук О. З вузівським дипломом на вулицю, або Кому потрібні молоді спеціалісти [Електронний ресурс] / О. Тимошук // Міжнародний суспільно – політичний щотижневик «Дзеркало тижня». – 2009. – № 22. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/3000/3855/66491/>.
5. Ляховченко Н. В. Психолого-педагогічні, соціальні та економічні аспекти вибору професії випускниками шкіл / Н. В. Ляховченко // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2004. – № 4. – С.102–104.
6. Становська Т. В. Формування готовності старшокласників до самостійного вибору майбутньої професії: [науково-методичний збірник «Проблеми освіти» / під ред. Т. В. Становської]. – 2001. – № 6. – 182 с.